

İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım¹

The Foundation Whose Purpose is Interest Free Loan (Qard Hasan) and Its Possibility In Islamic Law: The Approach In The Context of Its Varieties, Legitimacy and Risks

Abdullah ÇAKIR

DR,

cakir.abdullah@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2514-3855

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Ekim / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: 31 Aralık / December

Atıf / Citation: Çakır, Abdullah. "İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2021).

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate.

No plagiarism detected. web:

<https://darulhadis.karatekin.edu.tr/dergi-15851-sayfasi.karatekin> |
mailto: darulhadis.isl.ar.dergisi@gmail.com

Copyright © Published by Çankırı

Karatekin Üniversitesi Cankiri

Karatekin University, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

¹ Bu çalışma 19.01.2020 tarihinde tamamlanan "مأسسة القرض الحسن وتطبيقاتها المعاصرة" *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması ve Muasır Uygulamaları* doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. /This article is extracted from doctorate dissertation entitled "The Institutionalization of The Good Loan and Its Contemporary Applications", (PhD Dissertation, The University of Jordan, Amman/Jordan, 2020).

Öz

Bu makalede yardım amaçlı bir finansman türü olan Karz-ı hasen'in kurumsal düzeyde uygulanması bir giriş ve beş bölümde ele alınmıştır. Girişte makale konusunun problemleri verilip bu konuyu ele almadaki amaç açıklanmış, önemiyetine değinilmiş ve araştırmada takip edilen metot belirtilmiştir. Birinci bölümde karz-ı hasen müessesesi yardım, yardımlaşma ve iktisadi amaçlara göre tasnif edilerek onun çeşitleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bu çeşitlerinin meşrulukları dört açıdan tartışılmış, üçüncü bölümde ise karz-ı hasen müessesesinin kurucuları arasındaki fikhî bağlara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde karz-ı hasen müessesesinin karşılaşılabileceği riskler ve bu risklere karşı önlemler, risklerden meydana gelen zararlar olursa onların telafi yolları tartışılmıştır. Son olarak karz-ı hasen müessesesinin son bulması ve bu durumdan doğan hükümlere değinilmiştir. Araştırma neticesinde karz-ı hasen gayesiyle müessese kurmanın ve bu müessese eliyle finansman sağlamanın şer'an mümkün olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Müessesesi, Meşruiyet, Riskler, Çözümler, Karz-ı hasen.

Abstract

In this study the organizational implementation of qard hasan has been handled with an introduction and five chapters. In the introduction the problems of the article and the purpose of researching this subject have been explained in addition to its importance and the method followed during the researching and the discussing. In the first chapter the qard hasan foundation has been categorized with respect to the purposes of the aid (donation), social cooperation and economics. The types of qard hasan foundation have also been discussed there. In the second chapter the legitimacy of these varieties have been negotiated with four aspects. In the third chapter the juridical interrelations among the founders and the qard hasan foundation have been examined. In the fourth chapter the risks that the qard hasan foundation will face and precautions against these risks have been discussed. And in addition, the compensation of the losses and harms, if any existed, due to the preexisting risks has been handled. Finally, the ending of the qard hasan

foundation and the provisions arising from this situation have been dealt with. As a result, the research has shown that the *qard hasan* foundation is religiously possible to provide financing through the borrowing without any interest.

Keywords: Religious, Risks, Legitimacy, Juridical Interrelations, Qard Hasan Foundation, Good Loan.

GİRİŞ

Karz-ı hasen yardım amacı taşıdığı için fıkhîta istisnai olarak caiz olan bir *teberru* akdidir. Bu akitle ihtiyaç sahibi insanların karşılıksız borç alması fıkhîten mümkün kılınmıştır. Aslında *karz-ı hasen* iki misli malın değış tokuşu olması yönünden *sarf* akdinin bir türüdür. Ancak *sarf* akdindeki *kabz* etme şartı *karz-ı hasen*deki yardım etme amacından dolayı işletilmez ve iki bedel aynı mecliste *kabz* edilmese bile *karz-ı hasen* akdi *fasid* olmaz.

Karz-ı hasen uygulamasının ferdi planda caiz olduğu naslarla açıkça sabittir. Ancak bu uygulamanın müessese olarak düzenli ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi fıkhî olarak bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Bu soruları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. *Karz-ı hasen* müessesesinin çeşitleri ve meşrulukları nedir?
2. *Karz-ı hasen* müessesesinin kendisi ve kurucuları arasındaki fıkhî bağ nedir?
3. *Karz-ı hasen* müessesesinin karşılaşılabileceği riskler ve çözüm yolları nelerdir?
4. *Karz-ı hasen* müessesesi nasıl sona erer ve bundan doğan hükümler nelerdir?

Makalenin amacı Müslümanların finans ihtiyacını maliyeti çok az bir yolla karşılayacak müessese düzeyinde bir model sunmayı, onunla alakalı hükümleri açıklamayı ve böyle bir müessesenin dinen caiz olmayan durumlara düşmeden işletilebilmesinin imkanını izah etmeyi amaçlar.

Karz-ı haseni müessese düzeyinde fıkhî kurallara uyumlu olarak tatbik etmek onu daha güvenli ve cazip kılacaktır. Finans ihtiyaçlarını *karz-ı hasen*le

gideren insanların sayısı artacak bu da dinen yasak olan faize düşülmesine karz-ı hasenin yaygınlığı ve miktarı oranında engel olacaktır. Ayrıca Müslüman yatırımcıların finansman konusundaki maliyetlerini düşürecek ve maliyeti daha az üretim yapılmasını sağlayarak onları dünya pazarlarında daha rekabet edebilir konuma yükseltecektir.

Karz-ı hasen hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlara, ed. Süleyman Kaya, Mücahit Özdemir, A. Talha Genç, Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması, Ensar Neşriyat, İstanbul 2019; A. Talha Genç, Türkiye'de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma, yayınlanmamış YL tezi; Sümeyra Bayramoğlu, Sosyal Sorumluluk Bağlamında Karz-ı Hasen, yayınlanmamış YL tezi; M. Fatih Canbaz, İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi, yayınlanmamış doktora tezi; Cengizhan Salih, Sosyal Politika Kurumu Olarak Karz-ı Hasen: Sosyal Bankacılık Modeli Önerisi, yayınlanmamış YL tezi, Abdulhak Hımmîş, İhyâü müesseset-i'l-karz-ı'l-hasen fi'l-müctemeât-i'l-islâmiyye, mecellütü'l-buhûsü'l-ilmîyye ve'd-dirasât-i'l-islamiyye, sayı 2, 2025 yılında çıkan makale örnek olarak verilebilir. Bu makale yukarıda sıralanan sorulara fıkhi cevaplar araması açısından söz konusu çalışmalardan ayrılmakta olup onların tekrarı niteliğinde değildir.

Araştırma dokümantasyon, analiz ve çıkarım metotları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dokümantasyon metoduyla kaynaklar taranmış buradan elde edilen tarifler, deliller ve görüşler verilip fikhî açıdan analiz edilmiş, bu analiz sonucunda fıkıh ve usul kaideleri işletilerek fıkhi hüküm çıkarımları yapılmıştır.

1. KARZ-I HASEN MÜESSESESİ ÇEŞİTLERİ

Karz-ı hasen; daha sonra geri verilmek üzere para ve altın da dâhil olmak üzere pirinç, arpa, demir, tuğla gibi misli bir malı bir kişiye temlik yoluyla verme şeklinde yapılan bir akittir. Dolayısıyla ev, arsa gibi misli olmayan yani piyasada benzeri bulunmayan mallar karz-ı hasen akdinin mahalli olamaz. Misli olmayan malların karz-ı hasen akdine mahal yapılmasıyla akit fasit olur ve hükümlerini doğurmaz².

² Muhammed Emin b. Ömer Abidin (ö 1252/1837), *Reddül-muhtâr ala dürri'l-muhtâr*, (Beirut: Daru'l-fikir, 1992), 5: 161.

Bu akitten amaç kar elde etmek değil karşı tarafa iyilik yapmaktır. Bu sebeple karz-ı hasen akdi teberru akitlerinden sayılır. Çünkü sadece tek taraf maddi bir menfaat elde eder. Diğer taraf ise kendi isteği ile malının menfaatinden bir süre mahrum olur. Bundan dolayı eğer karz-ı hasen akdi misli dışında başka mali menfaatler şart koşularak yapılırsa akit karz olma vasfını yitirmese de hasen vasfını yitirerek caiz olmaktan çıkar. Çünkü mislinden fazla bir karşılığın şart koşulduğu karz akdi faizli bir akit olur³.

Müessese, malî tüzel kişiliği yani hükmî kişiliği olan sistemli bir yapı olarak tarif edilebilir.⁴ Buna binaen *karz-ı hasen müessesesi* de müessese kavramı kapsamında, mali tüzel kişiliği olan karz-ı hasen amacı için kurulmuş sistemli bir yapı olmaktadır. Bu yönüyle karz-ı hasen kurumu müessesenin alt türlerinden bir türdür.

Karz-ı hasen müessesesinin tüzel kişiliğe sahip olarak kurulması, kurucularının sözlü beyanları ile mümkündür. Başka bir deyişle karz-ı hasen müessesesi akit ve sözleşme ile vücut bulur. Bu akit ve sözleşmelerden bir karz-ı hasen müessesesi doğması için kurucular ya belli bir malı bu müesseseye temlik etmeli ya da onun işletilmesi için gereken borçlanmalara kefil olmaları yahut her ikisini birden kabul etmeleri lazımdır. Çünkü tüzel kişiliğin temelini mal veya gerçek kişiler oluşturmaktadır. Bunlardan en az birisi olmadan tüzel kişilik vücut bulamaz.⁵

Karz-ı hasen müessesesi gayesine göre üçe ayrılabilir: *Karz-ı hasen yardım kuruluşu*, *karz-ı hasen yardımlaşma kuruluşu* ve *karz-ı hasen iktisadi kuruluşu*.

1.1. Karz-ı Hasen Yardım Kuruluşu

Bir ya da daha fazla kişi yukarıda zikri geçen müesseseye mal temlik veya onun borçlarına kefil olma şartlarından en az birisini beyan ve kabul etmek

³ Alaaddin Ebu Bekir Mesud bin Ahmed Kasâni (ö 587/1191), *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 2. Baskı (Daru'l kütübî'l-ilmiyye, 1986), 7: 395; Ebu'l-Abbas Şihabü'd-din Ahmed b. İdris b. Abdurrahman Karafî (ö. 684/1285), *Zehîra*, thk. Said A'rab (Beyrut: Daru'l-garbi'l-islamî, 1994), 5: 289.

⁴ Azize Tavîl, *Mefhümü'l-müessese*, Erişim: 23 Mayıs 2018, <http://mawdoo3.com>.

⁵ Mustafa Ahmed Zerka, *Medhal ila nazariyyeti'l-iltizâmi'l-âmm*, 1. Baskı (Dimeşk: Daru'l-kalem, 1999), 183.

suretiyle kendileri dışındakilere karşılıksız borç para verme amacıyla bir karz-ı hasen müessesesi kurabilirler. Yani akit beyannameyi olan iç tüzüğüne karşılıksız karz-ı hasen yardımı şartı konur. Bu şart sebebiyle kurucuları veya üyeleri müesseseye hibe yoluyla ya da emanet yoluyla verdikleri mal sebebiyle bu kurumdan karz-ı hasen alma hakkına sahip olmazlar. Bilakis karz-ı hasen yardımı üçüncü şahıslara yapılır. Bu karz-ı hasen müesseseye türüne ülkemizde kurulan İKSAR⁶ ve Pakistan'da kurulan *Akhuwat* kurumu⁷ örnek verilebilir.

Karz-ı hasen müessesesinin bu türü vakıf veya vakıf dışı bir kurum şeklinde olabilir. Eğer kurucular mallarını karz-ı hasen yardımı yapma amacı için vakfederlerse bu kuruluş bir vakıf kuruluşu olur ve vakfın hükümlerine göre işletilmesi gerekir. Ancak vakfetmeyip yine aynı amaç için *hibe* akdiyle veya *vedâ* gibi başka akit türleriyle mallarını verirlerse bu kuruluş dernek gibi vakıf dışı bir kuruluş olarak meydana gelir ve faaliyetlerini vakıf hükümlerinden daha esnek bir şekilde gerçekleştirebilir.

1.2. Karz-ı Hasen Yardımlaşma Kuruluşu

Birden fazla kişi tarafından kurulabilir. Çünkü yardımlaşma en az iki kişi arasında gerçekleşen bir eylemdir. Karz-ı hasen müessesesinin bu türünü kuran kurucular birbirlerine karz-ı hasen verme şartıyla bu müesseseyi kurarlar. Bu kurucuların her biri, karz-ı hasen müessesesine mal vermek durumundadır. Ancak bu malı müessesede biriken maldan karz-ı hasen almak şartıyla verirler. Aksi takdirde kuruluş amacı olan yardımlaşma maksadı gerçekleşmemiş olur.

Bunun yanında üyeler müessesenin işletilmesi için gerekli harcamaları müessesenin mal varlığı yeterli olmadığı durumlarda üstlenmeyi taahhüt ederler. Yani müessesenin borçlarına kefildirler. Çünkü müessesenin varlık sebebiyle. O yüzden varlığının devamını sağlamak onların

⁶ Hakkımızda, Biz Kimiz, Erişim: 25. 09. 2019, http://iksar.org.tr/#bizkimiz_

⁷ About us, Timelines, Erişim: 22. 09. 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/timelines/>.

sorumluluğundadır. Karz-ı hasen müessesesinin bu türüne Lübnan'da kurulan *Cem'iyetü Müesseseti'l-Karđı'l-Hasen* örneği verilebilir.⁸

1.3. Karz-ı Hasen İktisadi Kuruluşu

Karz-ı hasen müessesesinin bu türü diğer ikisinden farklıdır. Yukarda anlatılan yardım ve yardımlaşma türlerinde ticari bir amaç yoktur. Yani karz-ı hasen müessesesinin bu iki türü verilen hizmetin karşılığında kar amacı gütmeyen bu üçüncü türünde kar amacı güdülür. Şöyle ki; bir ya da daha fazla kişi vasıta işlevi görecektir, karz-ı hasen verecek ve alacakları bir araya getirip onların işlemlerini ücret karşılığında takip edecek bir müessese kurabilirler. Bu karz-ı hasen müessesesi kar amacıyla ücret karşılığında hizmet sattığı için *Eminevim*⁹ vs. şirketler gibi iktisadi bir kuruluş sıfatına sahip olur. Bu yönüyle de diğer ikisinden ayrılır.

Burada satılan hizmet, karz-ı hasen verenin sağladığı karz-ı hasen hizmeti değil onun dışındaki hizmetlerdir. Çünkü karz-ı hasen hizmeti karşılıksız yapılmalıdır. Aksi takdirde faize düşülmüş olur. Bu üçüncü türde ise müessese, karz-ı hasen akdinin bir tarafı olmadığı için onun verdiği hizmet de karz-ı hasen hizmeti olmaz.

2. KARZ-I HASEN MÜESSESESİNİN MEŞRUIYETİ

Yukarda belirtilen karz-ı hasen müessese türlerinin meşrulukları, dört konudaki meşruluklarının ortaya çıkmasıyla açıklığa kavuşur. Bunlar: 1. *tüzel kişilik*, 2. *karz-ı hasende amel birlikteliği*, 3. *karza karz şartı* ve 4. *hizmet karşılığı ücret talep etme* konularındadır.

Karz-ı hasen müessesesi bir tüzel kişiliktir. İnsanlar bu tüzel kişilik bünyesinde ortak karz-ı hasen gayesi için mal veya eylem birlikteliği yaparlar. Ayrıca eğer müessese yardımlaşma amacı taşıyorsa bu müessesenin üyeleri verdikleri aidatlar karşılığında karz-ı hasen alma şartı koşarlar. Bu da karza karz şartıdır. Bunun yanında müessese karz-ı hasen alan ve veren arasında aracılık yapıyorsa ve karz-ı hasen akdinde taraf değilse yaptığı aracılık

⁸ Cem'iyetü müesseseti'l-kardı'l-hasen, Lemha âmme ani'l-cem'iyye, Erişim: 18.09.2019, <http://www.qardhasan.org/aboutus.html>.

⁹ Eminevim, Peşinatlı Sistem, Erişim: 22. 05. 2020, <https://www.eminevim.com/pesinatli-sistem>.

hizmeti karşılığında para talep edebilir. Bu dört durumun caizlik noktasındaki hükümleri nedir sorusunun cevap bulması gerekir. Ortaya çıkan cevaba göre karz-ı hasen müessesesinin yukarıda zikredilen üç türünün de meşruluk konusundaki durumu açıklığa kavuşmuş olacaktır.

2.1. Tüzel Kişilik Yönünden Meşruluğu

Karz-ı hasen müessesesi, hem mal topluluğuna hem de kişi topluluğuna ya da her ikisine dayanabilir. Bu sebeple tüzel kişiliğinin meşruluğunu, hem mal topluluğu hem de kişi topluluğu açısından teker teker ele almak uygun olacaktır. Yani mala dayalı tüzel kişiliğin meşruluğu ve gerçek kişilere dayalı tüzel kişiliğin meşruluğu teker teker tartışılacaktır.

İtibari ya da tüzel kişilik teriminin İslam hukuku açısından yeni bir terim olduğu söylenebilir. Önceki fukaha gerçek kişiler için zimmet terimini kullanmış, itibari kişilik manasını ayrı bir kavramla ifade yoluna gitmemişlerdir. Ancak bu tüzel kişiliği kabul etmedikleri manasına gelmez. Fukahanın gerçek kişiliğe sahip olmamasına rağmen vakıf adına yapılan akitleri sahih ve bu akitlerden doğan hak ve yükümlülükler vakfı ehil görmeleri tüzel kişiliği kabul ettiklerini göstermektedir. Bu yüzden vakfın taraf olduğu akitleri mün'akit ve sahih görüp bu hüküm üzerine vakfın mülkiyetine mal girmesi veya mülkiyetinden mal çıkması hükümlerini bina etmişlerdir. Vakıf kurumunun vakfedilen malı kiraya vermek suretiyle kira gelirlerine malik olması yaptığı akdin sahih kabul edildiğine örnek olarak verilebilir.¹⁰

İslam hukukunda mal topluluğuna dayanan tüzel kişiliğin meşruiyeti birçok delille sabittir. Onlardan birisi de vakıf hadisidir. Buhari bu hadisi şöyle nakletmiştir:

روي عن ابن عمر رضي الله عنهما: أن عمر بن الخطاب أصاب أرضًا بخيبر، فأتى النبي ﷺ يستأمره فيها، فقال: يا رسول الله، إني أصبت أرضًا بخيبر لم أصب مالا قط أنفس عدي منه، فما تأمر به؟ قال: «إن شئت حبست أصلها، وتصدقف بها» قال: فتصدقف بها عمر، أنه لا يباع، ولا يوهب، ولا يورث، وتصدقف بها في

¹⁰ Kasâni (ö 587/1191), *Bedâiu's-sanâi'*, 4: 200; Ebu'l Abbas Ahmed bin Muhammed Sâvi (ö 1241/1826), *Bi lugati's-sâlik li ekraibi'l-mesâlik (Hâşiyetü's-Sâvi)*, (Daru'l maarif, ty), 4: 133.

الْفُقَرَاءِ، وَفِي الْفُرْبَى، وَفِي الرَّقَابِ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَائِنِ السَّبِيلِ، وَالصَّنِيفِ لَا جُنَاحَ عَلَى مَنْ وَلِيَهَا أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا بِالْمَعْرُوفِ، وَيُطْعِمَ غَيْرَ مُتَمَوِّلٍ.¹¹

“İbn Ömer'den (radiyallahü anhüma) şöyle rivayet olunmuştur: ‘Ömer bin Hattab'a Hayber savaşında ganimet olarak bir arazi düşmüştür. Peygamber (s.a.v.)'e o arazi hakkında emir buyurması için gelmiş ve şöyle demiştir: 'Ey Allah'ın Rasülü! Bana Hayber savaşında ganimet olarak daha önce düşmeyen çok güzel bir arazi düştü. Ne emir buyurursunuz?' Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: 'İstersen aslını tutarak onunla tasaddukta bulunursun.' İbn Ömer şöyle demiştir: 'Ömer satılmama, hibe edilmeme ve miras bırakılmama şartıyla onu fakirlere, akrabalarına, kölelere, Allah yoluna, yolculara ve misafire harcanmak üzere tasadduk etmiştir. Tasadduk ettiği malının işlerini üstlenen kişiye de örfe uygun olarak o maldan yemesi ve amacı vakıf malı ile mal elde etmek olmayan kişilere de yedirmesi konusunda izin vermiştir'."

Hadisi şerif ibaresi ile olmasa da işaret yoluyla mal topluluğuna dayanan tüzel kişiliğin meşruiyetine delalet etmektedir. Şöyle ki; vakfın gelir elde etmesi için işletilmesi gerekir. İşletilmesi için de vakıf adına sözleşmeler, akitler yapmak zaruridir. Vakfın akde taraf olması için onun hak elde edecek ve yükümlülükleri üstlenecek bir kişiliğe sahip olması lazımdır. Aksi takdirde vakfın gelir elde etmesi ve hadisi şerifte malın aslını tutup menfaatini vermekten murat edilen sadakanın sürekliliği ve devamlılığı amacı gerçekleşemez. Malın aslını tutup menfaatini tasadduk etme ile malın tüzel kişiliğe sahip olması arasında zaruri bir bağ vardır. Birincisinin gerçekleşmesi için ikincisinin mevcut olması gerekir. O yüzden birincisinin hadisle caiz olması ikincisinin de caiz olduğunu gösterir.

Kişi topluluğuna dayanan tüzel kişiliğin meşruiyeti ise *maslahat-ı mürsele* delili ile sabittir. Şöyle ki; insanlar buna ticari ve sosyal hayatlarını kolaylaştırmak, düzene sokmak ve sürekliliğini artırmak için ihtiyaç duymuşlardır. Bunun yanında kitap ve sünnette bu maslahatı yasaklayıcı özel bir nass da yoktur. O yüzden kişi topluluğuna dayanan tüzel kişiliğin de İslam hukuku açısından meşru olduğu söylenebilir. Çünkü İslam dini,

¹¹ Buhâri, “Şurût”, 19.

insanların birbirleriyle olan muamelelerinde zararı olmayan, hayatlarını kolaylaştırıcı, onlara faydalı olan amel ve uygulamaları yasaklamamıştır.¹²

Bu şer'î deliller ışığında karz-ı hasen müessesesinin tüzel kişilik yönünden meşru olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle karz-ı hasen müessesesinin her üç türünün de tüzel kişiliğe sahip olarak kurulmasına şer'an bir mani yoktur.

2.2. Amel Birlikteliği Yönünden Meşruluğu

Amel birlikteliğinden kasıt birden çok kişinin mallarını birleştirip ondan ihtiyacı olanlara karz-ı hasen vermeleridir. Karz-ı hasen amelinin ferdi olarak uygulamasının meşruluğu, bizatihi bu konuda Peygamberimiz'in (s.a.v.) borç aldığını rivayet eden hadislerle açıkça sabittir.¹³ Ancak birden çok kişinin birlikte, toplu olarak verdiği karz-ı hasenin meşruluğuna dair açık bir nas bulunamamıştır.

Karz-ı hasen yardım amaçlı bir akittir. O yüzden şer'î nasslarda toplu yardımla alakalı deliller incelenerek karz-ı hasenin toplu olarak yapılmasının meşru olup olmadığı tartışılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de toplu olarak iyilik ve hayır yapmaya çağıran birçok delil vardır. Onlardan birisi şu ayeti kerimedir:

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾

" İyilik ve takvada yardımlaşın. Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."(el-Mâide 5/2)

Ayetteki "تعاونوا" kelimesi yardımlaşın manasındadır. تفاعل babından, çoğul, öznesi muhatap olan, emir sigalı bir fiildir. Tefaul babı fiilde ortaklık bildirir. مفاعلة babından farkı faillerinin fiildeki ortaklığını açıkça, mefuldeki ortaklığını zımnem ifade etmesidir. مفاعلة babı ise faillerin fiildeki ve mefuldeki ortaklığını açıkça ifade eder. Tefaul babındaki bu fark yani faillerin mefuldeki değil de fiildeki ortaklığını açıkça ifade etmesi onun faillerin fiildeki ortaklıklarını vurguladığını gösterir. Yani ayeti kerimeعاونوا dememiş bunun yerine fiildeki

¹² Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, (Mektebetü'l-kahire, 1968), 4:241.

¹³ Müslim, "Müsâkâh", 118.

ortaklığın önemini nazara vermek için تعاونوا buyurmuştur.¹⁴ Buradan تعاونوا emrinin, muhataplardan iyilik için olan yardım fiilinde ortaklık yapmalarını vurgulu bir şekilde talep ettiği anlaşılmaktadır.

Yardımda ortaklık aynı hedef için eylem veya mal birlikteliği ile olur. Ayeti kerimenin emir sığasıyla yardım fiilinde ortaklık edilmesini istemesi iyilik yapmada amel birlikteliğinin meşru olduğunu göstermektedir. Çünkü şariin bir fiili yapmayı talep etmesi meşruluğunun delilidir.

Ayette geçen البر kelimesi vacip ve mendub amelleri kapsamaktadır. Karz-ı hasen de mendub bir amel olması hasebiyle ayetin kapsamına girmektedir.¹⁵

Diğer yandan sünnette de iyilik amaçlı ve amel birlikteliğine dayanan tasarrufların meşru olduğunu gösteren deliller mevcuttur. Öne çıkan delillerden birisini Buhari, Sahih'inde şöyle rivayet eder:

عَنْ النَّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِهِمْ وَتَعَاظِفِهِمْ، كَمَثَلِ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى».¹⁶

"Numan b. Beşir'den Rasulullah'in (s.a.v.) şöyle dediği nakledilir: Müminleri; birbirlerine acıma, sevgi ve şefkat konusunda bir vücut gibi görürsün. Bir organı şikâyet ederse o vücudun diğer kısımları gece gündüz, hastalık ve sağlık demeden onun için birbirlerine çağrıda bulunur."

Hadisi şerifte *teşbih-i temsili* yapılarak İslam toplumu vücuda, onun fertleri vücudun organlarına benzetilmiş ve bunun müminlerin bir özelliği olduğu belirtilmiştir. Hadis ibaresi ile olmasa da işaret yoluyla Müslümanların birbirlerine yardım etme konusunda amel birliği etmesinin meşruluğuna hatta

¹⁴ Zeynüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdilkadir Râzi (ö. 666/1268), "Avn", *Muhtâru's-sıhah*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed, 5. Baskı (Beyrut: ed-Daru'n-nemuceyye, 1999), 222; Rukneddin Hasan b. Muhammed b. Şeref Huseynî Astrabazî (ö. 715/1315), *Şerhu şafiyeti'bnî'l-Hacib*, thk. Abdulmaksud Muhammed Abdulmaksud (Mektebetü's-sekafeti'd-diyyiyye, 2004), 1: 256.

¹⁵ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed Zemaşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşaf an hakâiki gavamidi't-tenzil*, 3. Baskı (Beyrut: Daru'l-kitabi'l-arabi, h. 1407), 1: 603; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir Kurtubi (ö. 671/1273), *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Berdûnî, İbrahim Atfiş (Kahire: Daru'l-kütübi'l-mısıriyye, 1964), 6: 47.

¹⁶ Buhari, "Adab", 27.

mendubluğuna delalet etmektedir. Çünkü bir Müslümanın sorununu, tek vücut olarak çözmekle amel birlikteliği arasında zaruri bir bağ vardır. Amel birlikteliği olmadan tek vücut olunamaz. Peygamberimiz'in (s.a.v.) müminleri böyle görürsün diyerek onların tek vücut olma özelliğini onaylaması bu özelliğe sahip olmanın meşru olduğunu gösterdiği gibi bu özelliğin gerektirdiği amel birlikteliği yapmalarının da meşru olduğuna delalet eder. Çünkü tek vücut olma özelliği gibi eylem gerektiren bir vasıf amele dönüşmezse o toplumun bir özelliği olamaz.¹⁷

Diğer yandan hadisi şerif, Müslümanın sorununu çözecek ameli özellikle belirtmediği için şer'an caiz olan ve birlikte hareket etmenin mümkün olduğu bütün amellerde birlikteliğin caiz olduğuna delalet etmiştir. Karz-ı hasen de dinen caiz ve birlikte hareket etmenin mümkün olduğu bir amel olduğu için hadis bir grubun toplu olarak karz-ı hasen vermesinin caiz olduğuna delalet etmiştir.

2.3. Karza Karz Şartı Yönünden Meşruluğu

Karza karz şartı ile bana karz verirsen ben de sana karz veririm şartı kastedilmektedir. Böyle bir şart, karz-ı hasen müessesesinin yardım türünde değil sadece yardımlaşma türünde görülebilir. Çünkü yardım gayesiyle borç veren kimse için bir menfaat beklentisi söz konusu değildir. Borç veren sadece borç alanın menfaati için borç verir, bundan kendisi için bir menfaat beklemez. Ancak karz-ı hasen müessesesinin yardımlaşma türünde borç veren borç alma karşılığında borç verir. Yani borç yardımını borç yardımı alma karşılığında yapar. Bu da karz-ı hasen akdinde uygulanan "Menfaat celbeden her şart faizdir"¹⁸ kaidesine zahiren muhalif durmaktadır. Çünkü borç veren,

¹⁷ Ahmed b. Hacer Askalanî (ö. 852/1448), *Fethu'l-bâri şerhu sahîli'l-Buhâri*, Basım no ? (Beirut: Daru'l-marife, h. 1379), 10: 439; Muhammed Ebu Muhammed b. Ahmed b. Musa Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî şerhu sahîli'l-Buhâri*, Basım no ? (Beirut: Daru'ihyâi't-türâsi'l-arabi, Basım tarihi ?), 22: 107.

¹⁸ Kasâni, *Bedâiu's-sanâi'*, 7: 395; Karafî, *Zehira*, 5: 289; Sâvi, *Hâşiyetü's-Sâvi*, 3: 295; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib Maverdî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebir fi fikhî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcut (Beirut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999), 5: 352; Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (ö. 620/1223), *el-Kâfi fi fikhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Basım yeri ? : Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994), 2: 73.

verdiği karz-ı hasen karşılığında bu kişiden borç alma hakkı elde eder. Bu da şart ile elde edilen bir menfaattir. Bunun hakikatte de zikri geçen kaideye muhalif olup olmadığının açıklığa kavuşması için bu kaidedeki menfaatin kapsamı tespit edilmelidir. Bunun için öncelikle geçmiş ve muasır ulemanın bu konudaki görüşlerine bakmak önem arz etmektedir.

2.3.1. Geçmişteki Ulemanın Görüşleri

Geçmişteki ulemadan bize bu konuda iki görüş nakledilmiştir:

Birincisi İmam Malik'in (ö. 179/795) görüşüdür. Ona göre alacaklının, karz-ı hasen borcunu ödeyemeyen borçluya üçüncü bir şahsın kendisine borç vermesi şartıyla borcunun süresini uzatması eşitlik kaydıyla caizdir. Yani alacaklının üçüncü şahıstan istediği borç; miktar olarak, süre olarak kendi verdiğinden fazla olamaz. Aksi takdirde bu şart caizlik hükmünü yitirir. İmam Malik'in bu hükmü verirken dayandığı delil, bu şartın karz-ı hasendeki yardım özelliğini ortadan kaldırmamış olmasıdır. Çünkü bu şart sebebiyle karz alan kişi karz olarak aldığı malın dışında alacaklıya fazladan mal veya hizmet ödemiş olmaz. Malik bu özelliği "*irfak*" terimiyle ifade etmiştir. Yani bu şartla karz-ı hasen muamelesi irfak özelliğini yitirmez. Nitekim karz-ı haseni sarf akdinden ayırıp onu caiz kılan vasıf da budur¹⁹.

İkincisi bu konudaki açıklamalarına ulaşılan Malikî âlimlerinden Hattab Ruayni (ö. 954/1547)²⁰, Desukî (ö. 1230/1815)²¹ ve Şafiî âlimlerinden Şirvanî'nin (ö. 973/1566)²² görüşüdür. Bu âlimler karz-ı hasen karşılığında karz-ı hasen verme şartını caiz görmediklerini beyan etmişlerdir. Çünkü ilk ikisine göre bu Malikî mezhebindeki *أَسْلَفْنِي وَأَسْلَفَكَ* "Bana borç ver sana borç vereyim" kaidesi kapsamına girmekte, onlar da bu şart kapsamına giren akitleri caiz olmadıkların söylemişlerdir. Şirvanî de karz-ı hasen karşılığında

¹⁹ Karâfi, *Zehîra*, 5: 292.

²⁰ Hattâb Ruaynî Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö. 954/1547), *Mevâhibu'l-celîl fi şerhi muhtasâri Halîl*, 3. Baskı (Basım yeri ? : Daru'l-fikr, 1992), 5: 32.

²¹ Muhammed b. Ahmed b. Arefe Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-desûkî ala's-şerhi'l-kebîr*, Basım no ? (Basım yeri ? : Daru'l-fikr, Basım tarihi ?), 3: 226-227.

²² Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer Heytemî (ö. 973/1566), *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc*, Basım no ? (Mısır: el-Mektebetü't-ticariyyetü'l-kübra li Mustafa Muhammed, 1983), 5: 44.

karz-ı hasen verme şartını "Menfaat celbeden her şart faizdir" kapsamında değerlendirmiş ve bu sebeple bu şartı caiz görmemiştir. Ancak bu mezheplerdeki diğer alimlerin bu konuda açık beyanlarına ulaşılammış bu fakihlerin görüşleri zikredilmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla "Bana borç ver sana borç vereyim" kaidesi de "Menfaat celbeden her şart faizdir" kaidesinden türetilmiş bir kaidedir. Borç kişiye fayda sağladığı için menfaatin bir türü olarak değerlendirilir. Bu sebeple "Bana borç ver sana borç vereyim" şartı caiz değildir diyenlerin aslında delilleri aynıdır denebilir.

2.3.2. Muasır Âlimlerin Görüşleri

Muasır âlimlerin bu konudaki görüşlerine baktığımız zaman onların da geçmiş ulema gibi iki görüş beyan ettikleri görülür. Bu âlimlere örnek olarak Nezih Hammad'ı, Ebu Ömer Dübyan'ı ve Abdulaziz bin Baz'ı verebiliriz. Nezih Hammad karz-ı hasen karşılığında karz-ı hasen verme şartının miktar ve sürede eşit olma kaydıyla caiz olduğunu söylerken Dübyan ve İbn Baz bunu mutlak olarak caiz görmemiştir.

Nezih Hammad'ın bu konudaki delili karz-ı hasen şartının faiz olan bir menfaati celbeden şart olarak görmemesidir. Çünkü celbedilen şartın faiz olabilmesi için onun, borcun miktarını maddi olarak artırıcı olması ve bunun yanında faydasının sadece karz-ı hasen verene dokunması gerekir. Ancak karz-ı hasene karşı karz-ı hasen verme şartı ise borcun miktarını artırmadığı gibi faydası hem borç alana hem borç verene dokunmakta bu yönüyle her iki taraf için eşit ve ortak bir menfaati celbetmektedir. Ayrıca bu eşit ve ortak menfaat hakkında yasaklayıcı bir nas da bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu şart Nezih Hammad'a göre caizdir.²³

Buna karşılık Dübyan kendi görüşünü Malikilerin "Bana borç ver sana borç vereyim" şartını caiz görmemeleri ile delillendirmektedir. Yani geçmiş Malikî ulemasının görüşlerinden tahriçte bulunmuş ve onların borç karşılığında borç vermeyi caiz görmemesine binaen o da karz-ı hasene karşı

²³ Nezih Hammad Kemal, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra fi'l-mal ve'l-iktisâd* (Dimaşk: Daru'l-kalem, 2001), 229-231.

karz-ı hasen şartına cevaz vermemiştir. Çünkü ona göre karz-ı hasen şartı “Bana borç ver sana borç vereyim” şartı kapsamına girmektedir.²⁴

İbn Baz ise bu konuda iki delil ileri sürmektedir. Birincisi kıyastır. Yani karz-ı hasene karşılık karz-ı hasen şartı, hadiste yasaklanan tek alışverişte iki alışveriş şartı gibidir²⁵. İkincisi ise “Menfaat celbeden her şart faizdir” kaidesidir. O, söz konusu şartı bu kaidedeki menfaat celbeden şart kapsamına sokmakta bu sebeple onu faiz saymaktadır.²⁶

2.3.3. Değerlendirme

Karz-ı hasen şartını caiz görmeyenlerin delilleri bir kaide ve bir kıyas olarak kendini göstermektedir. Ancak caiz görenler ise onun kaidedeki menfaat kapsamına girdiğini kabul etmemekle birlikte o şartın karz-ı hasendeki yardım gayesini yok etmediğini ileri sürmektedir. Çünkü caiz görenlere göre yardım gayesi, karz-ı haseni sarf akdi kapsamından çıkartıp onun meşru kılınmasına sebep olan bir vasıftır. Bu yüzden karz-ı hasende yardım vasfı bulunduğu sürece onun meşruluğu devam eder. Bu şart da kâr amacı güdümediği sürece varlığını devam ettirir.

Caiz görmeyenlerin kıyas ve kaide delilleri incelendiğinde İbn Baz’ın kıyas delilinin kıyas maal farık olduğu görülür. Yani hadise kıyas ettiği karza karşılık karz şartına sahip akdin (fer’) kendisinde hükme tesir eden farklı bir vasıf vardır. O da kar amacı taşımama vasfıdır. Şöyle ki; bir akitle iki alışveriş akdi yapmayı yasaklayan hadisi şerifteki maksat birisi peşin diğeri vadeli iki satım akdidir. Daha açık bir ifadeyle kişinin 100.000 liraya peşin olarak geri alma şartıyla malını 150.000 liraya vadeli satmasıdır. Burada malını 150.000 liraya satan kişi 100.000 lira borç karşılığında 50.000 lira kar etmeyi

²⁴ Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah Mesned, *Fetâvâ islamiyye li ashâbi'l-fadıyleti'l-ulemâ: Abdullah b. Abdullah b. Bâz ve Muhammed b. Salih b. Muhammed Useymîn ve Abdullah b. Abdurrahman Cibrîn* (Riyad: Daru'l- vatan, h. 1413), 2: 417.

²⁵ Malik, *Muvatta'*, 72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 358; Tirmizi, “Büyu’”, 18; Ebu Davut, *Sünen*, “İcare”, 18; Nesai, “Büyu’”, 4. Tirmizi hadisi verdikten sonra onun hasen sahih olduğu değerlendirmesini yapmıştır.

²⁶ Ebu Ömer Dübyan b. Muhammed, *el-Muâmelâti'l-maliyye asaleten ve muâsraten*, 2. Baskı (Riyad: Mektebetü'l-melik Fahdî'l-vataniyye, h. 1432), 18: 233.

amaçlamaktadır.²⁷ Ancak karza karşılık karz şartıyla gerçekleşen borç akdinde ise amaç karşılıklı yardımdır. Kar elde etme amacı yoktur. Söz konusu şartla yardım amacı ortadan kalkmadığı için bu şarta sahip karz-ı hasen akdinin de meşruiyeti dolayısıyla devam eder.

Karz-ı hasen şartının “Menfaat celbeden her şart faizdir”²⁸ kaidesinin kapsamına girip girmemesi faiz olan menfaatin vasıflarının onda bulunup bulunmasıyla ilgilidir. Karz-ı hasen veren, meşru olan bazı menfaatler elde eder. Mesela malını helakten korur. Çünkü karz alan kişi her halde borcunu tazminle yükümlüdür. Bunun yanında yardım ettiği için karz alan tarafından saygı görür. Bu gibi meşru menfaatlere baktığımızda karz akdinde her menfaatin mutlak olarak faiz olmadığı faiz olan menfaatin ise özel bazı vasıflara sahip olması gerektiği anlaşılır.

Karz-ı hasenden elde edilen ve faiz olan menfaatin vasıfları nasslarda açıkça belirtilmemiştir. Ancak ulema bu konuda içtihat yaparak faiz olan menfaatin vasfını gelecek örneklerden de anlaşılacağı üzere şart koşulmuş, borcun miktarını artıran, mali bir menfaat olarak belirlemiştir. Bu şartları belirlerken dikkate alınan ölçü ise hadiste geçen mislilik ölçüsüdür.²⁹ Karz akdinde verilen mal ödenirken mislince olmalıdır. Bu sebeple, karz borcunun ifasından önce alacaklıya hediye vermeyi³⁰, gramları aynı olsa bile 18 ayar altına karşı 24 ayar altın ödemeyi³¹, karz verenin karz alana evini satın alma

²⁷ Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizi (ö. 279/892), *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 2. Baskı (Mısır: Mektebetü ve matbaatü Mustafa Babi, 1975), 3: 525.

²⁸ Bu kaide “Menfaat celbeden her karz faizdir” hadisinden türetilmiş bir kaidedir. Ancak bu hadisin merfu olarak zayıf bir hadis olduğuna hükmedilmiştir. Bu hadis mevkuף bir hadis olarak ise sahih görülmüş ve Fadâla b. Ubeyd, İbn Mesûd, İbn Abbâs, Ubey b. Ka’b ve Abdullah b. Selâm’dan rivayet edilmiştir. (İbnü’l- Mulakkın Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed (ö. 804/1402), *el-Bedru’l-münîr fi tahrîci’l-ehâdis ve’l âsâri’l-vakia fi şerhi’l-kebîr*, thk. Mustafa Ebu’l-Ğayd - Abdullah b. Süleyman - Yasir b. Kemal (Riyad: Daru’l-hicre, 2004), 6:621-622.)

²⁹ Müslim, “Müsâkâh”, 81.

³⁰ Muvafakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, Basım no ? (Basım yeri: Mektebetü’l-kahire, 1968), 4: 241.

³¹ Muhammed Necib el-Mutiî, *Tekmiletü’l-mecmû’ şerhu’l-mühezzeb* (Cidde: Mektebetü’l-irşad, Basım tarihi ?), 13: 170.

karşılığında borç vermesini³² ve hamur karşılığında un vermeyi ulema faiz görmüşlerdir³³. Bu örneklerden faiz olan menfaatin; şart koşulmuş, kar amacı taşıyan ve ödenecek karz miktarını artıracak mali bir menfaat olduğu görülür.

Fakat karza karşılık karz şartına baktığımızda onun şart koşulmuş olmakla beraber kar amacı taşımayan, ödenecek karzın miktarını artırmayan ve karz alanın menfaatine denk bir menfaat olduğu bu yönleriyle faiz olan menfaatten farklı olduğu anlaşılmaktadır. Faiz olan menfaat karz-ı haseni yardım olmaktan çıkartıp karz verene kâr getirici *muâvada* denilen bedelli bir akde dönüştürürken karza karşılık karz şartıyla celbedilen menfaat, onu yardım olmaktan çıkartmamakta iki tarafın da karzdan elde ettiği menfaatlerin misince olması sebebiyle onu bedelli akde değil bilakis karşılıklı yardımlaşma (*muâvene*) akdine dönüştürmektedir. Bu farklar, karza karz şartının faiz olan menfaati içeren bir şart olmadığını dolayısıyla “Menfaat celbeden her şart faizdir” kuralı kapsamına girmediğini gösterir.

2.4. Aracılık Karşılığında Ücret Talep Etme Yönünden Meşruluğu

Karz-ı hasen verecek ve alacak kişiler arasında aracılık hizmeti veren karz-ı hasen müessesesinin bu aracılık hizmeti karşılığında ücret alması caizdir. Çünkü karz-ı hasen müessesesi karz veren ya da alan taraf olmadığı için alacağı ücret, karz-ı hasen verme hizmetine karşılık gelmez. Bilakis telefon etme, kayıt tutma ve borçları takip etme gibi başka hizmetlerin karşılığı olan bir ücrettir. Dolayısıyla doğrudan kişinin elde ettiği karz-ı hasen menfaatinin karşılığı olmayan bu ücret faiz olmaz. Faiz olmadığı için de bu ücretlerle çalışan bir karz-ı hasen müessesesi kurmanın meşru olduğu söylenebilir.

Yukardaki bilgiler ışığında tüzel kişilik, amel birlikteliği (*cemaî amel*), karza karz şartı ve aracılık ücretinin karz-ı hasen müessesesinin meşruluğuna bir zarar vermediği bu sebeple bu vasıf ve özelliklere sahip karz-ı hasen müessesesinin kurulmasının caiz olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

³² Mutî, *Tekmiletü'l-mecmu'*, 13: 170; Muhammed b. İsmail b. Salah San'anî (ö. 1182/1769), *Sübülü's-selâm*, Basım no ? (Basım yeri?: Daru'l-hadis, Basım tarihi ?), 2: 21.

³³ Ali b. Ahmed b. Mükerrrem es-Saidî el-Adavî (ö. 1189/1775), *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi kifâyeti'tâlibi'r-rabbânî*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed el-Bukaî, Baskı no ? (Beyrut: Daru'l-fikr, 1994), 2: 145.

3. KARZ-I HASEN MÜESSESESİNİN KURUCULARI ARASINDAKİ FIKHÎ BAĞ

Akitler veya Şeriat'ın vaz'ı sebebiyle kişi ile diğer kişi veya eşyalar arasında velayet, kefalet ve vekâlet bağları gibi fikhî bağlar oluşabilir. Bu bağa göre iki taraf da bazı hak ve sorumluluklara sahip olur. Mesela devlet başkanı ve yönetici arasında *velayeti âmme* bağı³⁴, baba ile çocuğu arasında *velayeti hâssa* bağı³⁵, kişi ile malı arasında *velayeti mülkiyet* bağı³⁶ ve vekille müvekkili arasında *vekâlet* bağı vardır. Karz-ı hasen müessesesi ile kurucuları arasında ise yapmış oldukları akitten doğan iki tür fikhî bağ oluşur:

Birincisi velayeti hâssa bağıdır. Karz-ı hasen müessesesinin kurucuları ile arasındaki bağ babanın çocuğu üzerindeki velayet bağına benzemektedir. Bu sebepten ötürü baba ile çocuğu arasındaki velayet bağına kıyasla kurucular ile müessesesi arasında da velayet bağının olduğuna hükmedilebilir. Çünkü babanın velayet yetkisi çocuğunun dünyaya gelmesinin sebebi olmasından ve bu sebebiyetin babada çocuğuna karşı şefkat oluşturmasından doğar. Başka bir deyişle çocuk ile baba arasındaki velayet bağı, çocuğun vücuda gelmesine sebep olma ve ona şefkat duyma vasfına dayanır. Bu iki özellik karz-ı hasen müessesesi kurucularında da vardır. Çünkü kişinin isteyerek bir şeyin var olmasına sebep olması, başkalarına göre ona karşı daha fazla şefkat taşıdığıının en büyük delilidir. Bu yüzden kurucuların, müessesesinin vücuda gelmesine sebep olması ve bundan dolayı onlarda şefkatin oluşması, onlara velayet-i hâssa hakkı ve sorumluluğu verir. Onlar da bu velayet yetkisine binaen o müessesenin amellerini tayin konusunda bir takım tasarruf hakların sahip olurlar.

³⁴ Devlet başkanının yönetimi altındakiler üzerinde sahip olduğu velayet-i âmme yetki ve sorumluluğunun delillerinden birisi Buhari'nin rivayet ettiği şu hadisi şeriftir: « كَلَّمَ رَاعٍ، وَكَلَّمَ رَاعٍ، وَكَلَّمَ رَاعٍ... » «...مَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، الْإِمَامِ رَاعٍ وَمَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ » “Sizin hepiniz çobansınız ve gözettiklerinizden sorumlusunuz. Devlet başkanı bir çobandır ve yönettiği halkından sorumludur.” (Buhari, “Cuma”, 10).

³⁵ Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym (ö. 970/1563), *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebi Hanifete'n-Nu'mân* (Beyrut: Daru'l-kütübil ilmiyye, 1999), 134.

³⁶ İbn Abidin (ö. 1252/1837), *Reddül-muhtâr*, 3: 69.

İkincisi kefalet bağıdır. Çünkü baba veli olarak, velisi olduğu çocuğun (mevlî aleyhin) ihtiyaçlarına gücü nispetinde kefildir. O, ihtiyaçları mevlî aleyhin malından, eğer malı yoksa kendi malından karşılar³⁷. Bu sebeple karz-ı hasen müessesesinin kurucuları müessesenin yüklendiği kira, elektrik ve su gibi hizmet borçlarına kefildir. Bu borçlar müessesenin malından, yoksa kefil sıfatıyla kurucuların mallarından karşılanır. Başka bir deyişle çocuğun hayatta kalması onun asli ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlı olduğu gibi müessesenin hayatta kalması da onun asli ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Nasıl ki baba çocuğunun asli ihtiyaçlarına velayet sorumluluğundan dolayı kefilse karz-ı hasen müessesesinin kurucuları da müessesenin devamlılığını sağlayacak asli ihtiyaçlarına ve onlardan kaynaklanan borçlarına kefildir.

4. KARZ-I HASEN MÜESSESİNİN KARŞILAŞABİLECEĞİ RİSKLER VE ÇÖZÜM YOLLARI

Karz-ı hasen müessesesi kurulduktan sonra karşılaşılabileceği bazı riskler vardır. Bu risklerin gerçekleşmesi karz-ı hasen müessesesine zarar verecektir. Bu sebeple riskleri, meydana gelmeden önlemek veya geldiyse sebep olduğu zararı ortadan kaldırmak ya da etkisini en aza indirmek için çözüm yollarını önceden ele almak gerekir. Karz-ı hasen müessesesinin karşılaşılabileceği bu riskler şöyle sıralanabilir: *malının helak olma riski, verilen karz-ı hasenin vaktinde ödenmemesi riski, mallarının enflasyon karşısında değerini yitirme riski, müesseseyi işletme esnasında meydana gelebilecek hata riski.*

4.1. Karz-ı Hasen Müessesesinin Malının Helak Olma Riski ve Çözüm Yolları

Allah Teâla dışındaki bütün mahlûklar helaka maruz kalır. Karz-ı hasen müessesesinin malları da eskimek suretiyle ya da semavi afetlerle veyahut insandan kaynaklı sebeplerle zarara uğrayıp helak olabilir. Karz-ı hasen müessesesi bu helaktan doğan zararı *üyelerin aidatlarını artırmak, zenginlerden teberru talep etmek, devletten yardım almak veya ihtiyaten ayrı bir kasada mal tutmak* suretiyle giderebileceği gibi *İslamî sigorta* yoluyla da bunu yapabilir.

³⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Baskı no ? (Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1993), 3: 104.

İslamî sigorta Uluslararası Fıkıh Akademisi tarafından şöyle tarif edilir: Akitte ve yasalarda belirlenmiş bir riskin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkan zararın bedelini ödemek için, riskle veya risklerle karşılaşabilecek bir grup kişinin kâr amacı gütmeksizin yardımlaşma amacıyla bir sandığa belli bir meblağ ödeme yapmasıdır. Uluslararası Fıkıh Akademisi ticarî sigortaya yani kâr esasına dayalı sigortaya cevaz vermezken İslamî sigortaya cevaz vermektedir.³⁸

Tariften de anlaşılacağı üzere Karz-ı hasen müessesesi İslamî sigorta şirketine malları helak olduğunda ortaya çıkan zararın bedelini kısmen ya da tamamen alma şartıyla ödeme yapabilir. Bu vesileyle bu riskin müessesenin işletilmesinde sebep olacağı aksamalar engellenmiş olur.

4.2. Karz-ı Hasenin Vaktinde Ödenmeme Riski Ve Çözüm Yolları

Kişi aldığı karz-ı hasen borcunu bazı sebeplerden dolayı vaktinde ödeyemeyebilir. Bu riskin gerçekleşmesini engellemek için şu çözüm yollarını uygulamak mümkündür: *tezkiye, tevsik, cezaî şart, zekât ve dayanışma sandığı*.

4.2.1. Tezkiye

Tezkiye bir yargı ıstılahıdır ve yargı alanında şahitlerin şahitlik için elverişli olup olmadığını haber vermek manasında kullanılmaktadır.³⁹ Şahitlerin güvenilirliği başkalarının şahitliğiyle tespit edilmektedir. Şer'an muteber görülen bu yol karz-ı hasen alacak kişi için de izlenebilir. Yani yaşadığı yerde onu tanıyanlara ve alışveriş yaptığı kişilere sorulup onun insani ilişkileri ve akitlerine bağlılığı konusunda güvenilir olup olmadığı bilgisi edinilebilir. Aynı şekilde yapacağı yatırımın başarılı olup olmayacağı meselesinde de bilirkişilere danışılır ya da fizibilite çalışması istenebilir. Çünkü İslam şeriatında şahitlik konusunda başkalarının aklayıcı görüşleri ve fıkhi meselelerde ihtiyaç durumlarında *ehl-i hubre* yani bilirkişilerin görüşleri

³⁸ Mecmei'l-fıkhî'l-İslamî'd-düveli, Karar bi şe'ni'l-ahkâmi ve'd-davâbitü's-şer'ıyyeti li üsüsi't-te'mini't-teâvünî, Erişim: 06/11/2019, <http://www.iifa-aifi.org/2396.html>.

³⁹ Vizaretü'l-evkaf ve's-şüûni'l-İslamiyye, *el-Mevsûâtü'l-fıkhıyyetü'l-kuveytiyye*, 2. Baskı (Kuveyt: Daru's-selasil, h. 1327), 14: 134.

üzerine hüküm bina edilmesi caizdir.⁴⁰ Bu durum onların görüşlerinin bilgi ifade ettiğini gösterir. İslam şeriatındaki bu muteber iki uygulama yani kişinin güvenilirliğini tespitinde başkalarının görüşlerini alma ve paranın yatırılacağı için karlılığını belirlemede bilirkişi uygulaması karz-ı hasen alacak kişi için de yapılabilir. Hatta başkasının malında tasarrufta bulunma, *nazar ve ihtiyatı* gerektirdiği için bu yöntem uygulanmalıdır⁴¹. Çünkü müessesenin malı onun dışındakilere göre başkasının malı hükmündedir. Eğer görüşü sorulan kişiler karz-ı hasen borcu alacak kişi ve onun aldığı karz borcunu harcayacağı projesi hakkında olumsuz beyanda bulunurlarsa talebi geri çevrilir, olumlu beyanda bulunurlarsa talebi kabul edilebilir.

4.2.2. Tevsik

Verilen karz-ı haseni geri ödeme işlemi yeterli malın bulunmaması, unutma ya da inkârdan dolayı gerçekleşmeyebilir. Borç akdini bu gibi durumlardan tevsik yapmak yani güvence altına almak için *yazı*⁴², *şahitlik*⁴³, *kefalet*⁴⁴ ve *rehin*⁴⁵ uygulamalarına başvurulabilir. Nitekim vadeli borçlarda yazı, şahitlik ve rehin uygulamaları şerî nasların tavsiyesidir. Bu dört

⁴⁰ Abdullah b. Muhmud b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîl'l-muhtâr*, Baskı no ? (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 4: 161; Halil b. İshak b. Musa (ö. 776/1375), *et-Tevidiyh fi şerhi'l-muhtasâr'l-ferî libni'l-Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdulkerim Necib (Baskı yeri ?: Merkezü Necibeveyh li'l-mahtutat ve hıdmeti't-türas, 2008), 6: 199.

⁴¹ Şemsü'd-din Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbinî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti maânî elfâzı'l-minhâc* (Basım yeri ?: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1994), 3: 553.

⁴² Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala süreli borçların yazılması konusunda şöyle buyurur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ “Ey iman edenler! Belli bir süreye kadar borçlandığınızda onu yazın.” (el-Bakara 2/282).

⁴³ Allah Teala belli bir vakte kadar borçlanan kimselere yazmanın yanında iki erkek, yoksa bir erkek iki kadın şahit getirilmesini şu ayeti kerimesiyle tavsiye eder: وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا إِحْدَاهُمَا الْاٰخَرَىٰ “Sizden iki erkek şahid tutun, İki erkek yoksa razı olduğunuz bir erkek ve iki kadın şahit tutun. Ta ki o iki kadın şahitten birisi yanıldığında diğeri hatırlatsın.” (el-Bakara 2/282).

⁴⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805), *el-Asıl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012), 3: 28.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim yolculukta yazı yazma imkanları olmayanlara şu ayeti kerimesiyle rehni tavsiye etmiştir: وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ “Eğer yolcu olup da akdinizi yazıyla kayda geçirecek bulamazsanız kabzedilmiş rehin ile akdinizi güvenceye alabilirsiniz.” (Bakara 2/283).

uygulamadan akdi en fazla güvence altına alan rehin seçeneğidir. Çünkü ödenmeme durumunda borç rehin alınan maldan diğerlerine göre daha kolay bir şekilde tahsil edilebilir.

4.2.3. Cezaî şart

Yukardaki tezkiye ve tevsik yollarına ilaveten üçüncü bir çözüm yolu da cezai şart uygulamasıdır. Cezaî şart akde muhalif durumlarda ya oluşan zarar telafi edici ya da zarar oluşmazsa bile akde muhalif davranmayı engellemek için muhalif davranana ceza içeren iki tarafın üzerinde ittifak ettiği şarttır.⁴⁶ Ancak bazı cezaî şartlar faize sebep olabildiği için her cezaî şart karz-ı hasen akdi için caiz değildir. Bunun ölçüsü cezai şartın, akde muhalefet sebebiyle gerçekleşmiş bir zarar olmadan karz borcunda bir artışa sebep olmamasıdır. Aksi halde cezai şart böyle bir artışı gerektirirse bu faize sebep olur ve böyle bir durum akdin caiz olmamasını gerektirir. Fakat bu artış akde muhalif bir durumdan kaynaklanan zararın karşılığı ise bu cezai şart faize sebep olmaz.

Mesela iki sene sonra ödenmek üzere karz-ı hasen akdi yapıldığını, karz-ı hasen müessesesinin de vaktinde ödenmediği takdirde gecikme süresince meydana gelen enflasyondan kaynaklı paradaki değer kaybının borç miktarına ilave edilmesini cezai şart olarak ileri sürdüğünü farz edelim. Karz-ı hasen akdinde böyle bir cezai şart caizdir denebilir. Çünkü akde muhalif bir durumdan dolayı borç verenin rızası olmadan paranın değer kaybetmesi sebebiyle bir zarar meydana gelmektedir. Yani burada cezaî şart eğer borç miktarında bir artışı gerektiriyorsa akde muhalefetten kaynaklı bir zararın karşılığı olmak zorundadır. İslam şeriatında vaz edilmiş “Zarar giderilir”⁴⁷ kaidesi gereğince bu zararın karşılığı olan fazlalık faiz olmaz. Bilakis bu fazlalık karşılıksız bir artış değil bir zararın karşılığıdır.

Diğer yandan aynı akitte “Vaktinde ödenmediği takdirde paranın değeri düşmese de ceza olarak borcun yüzde beşi kadar fazla ödeme yapılacaktır”

⁴⁶ Abdulmuhsin Sa'd el-Ruveşid, *eş-Şartu'l-cezâi fi'l-fikhi'l-islâmî* (Doktora tezi, Kahire Üniversitesi, 1982), 52.

⁴⁷ Tacuddin es-Sübki Abdulvehhab b. Takiyyüddin (ö. 771/1370), *el-Eşbâh ve'n-nezair* (Basım yeri?: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1991), 1: 41.

şeklinde bir şart koşulsa bu şart caiz olmaz. Çünkü bu durumda karz-ı hasen borcundaki fazlalık meydana gelen bir zararın karşılığı değildir bilakis karşılığı olmayan bir artıştır. Bu da paranın para ile satımına benzemesinden dolayı faize sebep olur.

Şarttaki “paranın değerinin düşmesi” kaydı mutlak bir kayıt değildir. Çünkü paranın alım gücündeki görünen her düşüş kendi zatından değil ticaret mallarının özelliklerinden ya da arz ve talebin azalması veya çoğalmasından kaynaklanabilen bir düşüş olabilmektedir. O yüzden paranın alım gücündeki düşüşün haricî etkenlerden kaynaklı bir düşüş değil paranın zatından kaynaklanan hakiki bir düşüş olduğu kesin bir şekilde tespit edilmelidir. Çünkü eğer değer düşüşü zatından kaynaklanırsa karz olarak alınan paranın mislinin piyasada kalmadığına bu sebeple kıymetinin ödenmesi gerektiğine hükmedilebilir. Ama değer düşüşü paranın zatından mı yoksa harici bir sebepten mi olduğu anlaşılmazsa gecikme sebebiyle meydana gelen zarar kesin bir şekilde tespit edilememiş olur. Zarar tespit edilemediği için gecikme olsa bile verilen karz miktarından fazla para tahsil edilemez. Çünkü fazla olan malın hem zararın karşılığı hem de faiz olma ihtimali vardır. Daha açık bir ifade ile karz alan kişinin zimmeti “Yakin şekk ile zail olmaz”⁴⁸ kaidesi gereğince bu zarardan ispatlanıncaya kadar beridir. Burada *yakîn* olan: zimmetinin fazla borçtan beri olması, *şekk* olan ise: borç doğuran zararın meydana gelip gelmemesidir. Dolayısıyla gecikme bile olsa sadece aldığı karz miktarını öder, cezai şartın gerektirdiği fazlalığı ödemez. Paranın zatından olan değer düşmesi de devletin ilgili kurumlarından öğrenilebilir.

4.2.4. Zekât

Karz, yukardaki çözüm yollarına rağmen yine de ödenemeyebilir. Bu durumda karzı tahsil için zekât yoluna başvurulabilir. Çünkü borçlu zekâtın verilebildiği sınıflardan birisidir. Bunu şu ayeti kerime bize bildirmektedir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ [التوبة 60]

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat

⁴⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 47.

edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."⁴⁹ (Tevbe 9/60)

Ayette geçen borçlular lafzı, âmîm bir lafızdır.⁵⁰ Karz akdi sebebiyle doğan borç sahiplerini de kapsamaktadır. Bu yüzden zekât verecek kişilere borçlunun durumu bildirilip zekâtını borçluya vermesi ya da onun adına borcunu kapatması istenebilir. Böylelikle borç ödenmiş olur.

4.2.5. Dayanışma Sandığı

Karz-ı hasen müessesesi beklenmedik durumlar sebebiyle ödenmeyen borçlar için dayanışma sandığı oluşturabilir. Borç alan kimseler bu sandığa yardımlaşma kastiyle belli bir miktar ödeme yaparlar. Ödeme yapan kişi, bu ödeme karşılığında beklenmedik durumlar sebebiyle borcunu ödeyemezse bu sandıktan borcunu ödeme hakkı elde eder. Vermiş olduğu paranın mülkiyeti kendisine aittir. Dayanışma sandığı sözleşmeye göre o parada tasarrufta bulunur.

Karz alan kişi, beklenmedik bir durum olmaz ve karz borcunu öderse bu sandığa verilen paranın mülkiyeti toplam paradaki oranına göre eski sahibine döner. Mesela toplam para 100 bin lira ise kişinin buraya verdiği para 100 lira ise bu sandıkta kalan paranın binde bir oranına denk gelen parayı geri alabilir.

4.3. Enflasyon Sebebiyle Paranın Değerini Yitirme Riski Ve Çözüm Yolları

Enflasyon, fiyatlardaki sürekli ve genel artış olarak tanımlanabilir.⁵¹ Paranın zatının değer kaybetmesi, talebin arzdan fazla olması gibi birçok durum enflasyonun oluşmasına sebep olabilir. Enflasyon karz-ı hasen müessesesinin mallarının değerini eritir. Değeri eriyen mallar da karz olarak verilse bile istenen finansman desteğini sağlayamaz, zamanla fonksiyonunu yitirir ve müessesesi bir süre sonra kendini fesh etmek zorunda kalabilir.

⁴⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 12. Baskı (Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2011), 212.

⁵⁰ Kurtubî, *Cami'*, 8: 183.

⁵¹ Halid b. Abdullah el-Muslih, *et-Tadâhümü'n-nakdî*, , 75.

Bu riskin çözümünü için iki işleme başvurulabilir. Bunlar, *borcun borçluya satımı ve altınla karz verme* işlemidir.

Daha açık bir ifade ile karz isteyen kişinin karzla satın alacağı mal buğday, pirinç, inşaat demiri, çimento gibi enflasyon oranında artan ondan etkilenmeyen misli bir malsa karz-ı hasen müessesesi o malı alıp karz isteyen kişiye onu borç verir. Çünkü misli malları karz olarak vermek caizdir.⁵² Karzı ödeme gününde de müessese karz alan kişinin zimmetindeki misli mal alacağını ödeme günündeki değerinde para karşılığında borçluya satar. Böylelikle enflasyondan dolayı parasının kıymeti erimemiş olur.

İkinci işlemin uygulaması da şöyledir: Karz-ı hasen müessesesi, mesela yüz bin lira karz isteyen kişiye yüz bin lira değerinde altını borç verir. Çünkü altın enflasyondan etkilenmeyen, fiyatı istikrarlı bir madendir. Ancak altının fiyatı özellikle ülkemizde senelik yüzde otuz civarı bir artış gerçekleştirmektedir.⁵³ Bu faiz oranlarından bile daha fazladır. Bu yüzden mutlak olarak kayıtsız bir şekilde altın üzerinden borç vermek cazip olmaz. Çünkü altınla karz verme işlemi finansmana ihtiyaç duyan kişinin finansman maliyetini, faizli finansmanlara göre bile daha fazla artırır.

Fakat altınla borç verirken akde bu maliyeti düşürecek şöyle bir şart eklenebilir: “Üst sınırı yüzde yirmi olmak kaydıyla altının artan fiyatından enflasyon oranında bir fazlalık alınacaktır, geri kalan fazlalık ibra edilecektir.” Yani yüz bin lira değerindeki altın otuz bin lira değerinde bir artış gerçekleştirirse, buna karşılık enflasyon da yüzde on olsa karz alan kişiden yüz on bin lira alınıp geri kalan yirmi bin lira ibra edilir. Böylelikle faize düşülmeden müessese malının enflasyon sebebiyle erimesinin de önüne geçilmiş olunur.

4.4. İşletme Esnasında Meydana Gelebilecek Hata Riski Ve Çözüm Yolları

⁵² Kasâni, *Bedâiu's-sanâi'*, 7: 395; Karâfi, *Zehîra*, 5: 287; Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 5: 352-353; İbn Kudame, *Muğni*, 4: 238.

⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Altın Fiyatları (Ortalama) - Serbest Piyasa (TL)(Aylık)”, Erişim: 30.05.2020, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_25/5849/DataGroup/turkish/bie_mkaltytl/.

Karz-ı hasen müessesesi, kuruluş gayesini yerine getirmek için idaresi ve çalışanları tarafından işletilir. Ancak işletenler insan olduğu için işletme esnasında zarara sebep olacak hataların meydana gelmesi mümkündür. Hata riskinden murat karz-ı hasen müessesesinin işleyişi esnasında ya idareci ve çalışanlardan ya da kullanılan cihazlardan kasten ya da kasıtsız yanlış tasarruflar ve amellerin sadır olma riskidir. Bu riskin kapsamına müessesenin malının çalınması, usulsüzlük yaparak zimmete geçirilmesi, ihmalkârlık, kusur, bilgisayarların bozulup bilgilerin kaybolması gibi riskler girmektedir. Bu riskleri engellemek ve zararlarını telafi etmek için şu çözüm yollarına başvurulabilir: *işe alırken güvenilirlik ve ehliyet şartı koşma, deneyim eğitimi, denetim, tazmin şartı ve cihaz bakımı.*

4.4.1. Güvenilirlik ve Ehliyet Şartı

Müessese adına mali tasarruflarda bulunacak kimseler güvenilirlik⁵⁴ ve yeterlilik⁵⁵ şartlarını taşımalıdır. Çünkü onlar tasarruf ehliyetine sahip olmayan kasır konumundaki müessesenin malı üzerinde tasarrufta bulunmaktadır. Bu yüzden nazar ve ihtiyat kaidesi gereğince güvenilir ve ehil olması gerekir. Aksi takdirde müessese hıyanet ve iş bilmezlikten kaynaklanan zararlara maruz kalabilir.

4.4.2. Deneyim Eğitimi

Söz, maksadı anlatmada ve muhataba ulaştırmada yetersiz kalabilmektedir. Maksadı anlamayan çalışan da yanlış yapabilir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberleri meleklerden göndermemiştir. O insana kendi türünden peygamberler göndererek ilahi emirlerinden ve nehiyelerinden kastını uygulamalı olarak kullarına öğretmiştir. Dinleri öğretirken kullanılan bu metot, müessesenin çalışanlarına da hata yapmalarını engellemek için uygulanabilir ve görsel olarak çalışma şekilleri anlatılır.

4.4.3. Denetim

⁵⁴ Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, 2. Baskı, 5: 378; Karâfi, *Zehîra*, 3: 329:

⁵⁵ Kemalüddin Muhammed b. Abdulvehhab es-Sivasi İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadir*, 5: 244; Karâfi, *Zehîra*, 6: 329; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 553.

Denetim uygulamasına gelince bundan kasıt üç aşamalı bir gözetim işlemidir: Amel öncesi, amel esnası ve amel sonrası.⁵⁶ Başka bir deyişle çalışanlara, yapılacak işler önceden anlatılır. Sonra işlerini yapma esnasında nasıl yaptıkları gözetlenir. Son olarak bitmiş işlemlerin hatalı olup olmadığı yönünden kayıtları incelenir. Böylelikle üç aşamalı bir denetim yapılmış olur. Ancak bu aşamaların hepsi gerekemeyebilir. Bunun hangisinin gerekeceğini maslahata ve imkâna binaen müessesenin sorumluları karar verir.

4.4.4. Tazmin Şartı

İş akdinde çalışana, ondan sadır olan hatanın sebep olduğu zararı tazmin etme şartı koşulabilir. Bu hata o kişiden bir kusur veya akde muhalefet sebebiyle çıkmamış olsa bile hatanın sebep olduğu zararı bu şart gereğince tazmin eder. Mesela kişi, yanlışlıkla bilgisayara su döküp bozsa, kapıyı açarken kilidi kırsa bu ve bunun gibi durumlarda kusuru olmasa bile o kişi iş akdinde koşulan şart mucibince zararı tazmin eder. Aynı zamanda böyle bir şartla bir hatanın kusur sebebiyle mi yoksa kusur dışı bir sebepten mi kaynaklandığı konusunda ihtilaf ve nizaların da önu kesilmiş olur.

Yalnız burada sel, deprem ve hastalık gibi semavi sebeplerden dolayı olan hatalar ondan sadır olmuş hata olarak görülemez. Çünkü bu hataya onun kendi seçimi ile yaptığı bir amel sebep olmamıştır.

Söz konusu çözüm yolunun caiz olabilmesi için şartın kapsadığı hataların kişiden sadır olması ve zararlar o hatalar arasında kuvvetli bir sebebiyet bağının bulunması gerekir. Çünkü bir kişi zararı doğrudan meydana getirmesi ya da zarara sebep olması halinde onu tazmin eder. Aksi durumda tazmin etmez ve şart olarak böyle bir tazmin koşulması bağlayıcı olmaz. Nitekim bu hükmün bir benzerini Serahsî ve İbn Kudame'de de görmekteyiz. Onlar yük taşıyan hamalın ayağının kaymasıyla zarar gören yüklerin hamal tarafından tazmin edileceğine hükmetmişlerdir. Gereğesini de zarara hamalın fiilinin sebep olması şeklinde açıklamışlardır.⁵⁷

⁵⁶ İmad ez-Ziyadât, "er-Rikâbetü'ş-şer'iyye alâ müessesâtî't-te'mini't-te'avuni'l-islâmî ve turuk tef'îlihâ", *Mü'temeru't-te'mîni't-te'avûni eb'âdühü ve âfâkühü ve mevâkifu's-şeriatî'l-islamiyye minhü*, (11-13 April 2010), 7.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 82; İbn Kudâme, *Muğnî*, 5: 388.

4.4.5. Bakım

İnsan kaynaklı hataların yanında müesseseyi işletmek için kullanılan cihaz ve aletlerden kaynaklı hatalar da meydana gelebilir ve bu hatalar karz-ı hasen müessesesinde zarara sebep olabilirler. Cihaz ve aletlerin bozulması, eksik çalışması gibi hataları engellemek için onların belli aralıklarla denetlenmesi, bakımı ve yenilenmesi yapılabilir, böylelikle bu çeşit hata riskinin de önüne imkân ölçüsünde geçilmiş olunur.

5. KARZ-I HASEN MÜESSESESİNİN SONA ERMESİ

Karz-ı hasen müessesesinin tüzel kişiliğinin temeli mal ve hakiki şahıslardır. Bu temel ortadan kalkarsa karz-ı hasen müessesesi de son bulur. Mesela karz-ı hasen müessesesi vakıf formunda kurulmuş tüzel bir kişilikse onun tüzel kişiliği vakıf mallarına dayanır. Eğer malları deprem, sel ve heyelan gibi afetlerde tamamen ortadan kalkarsa yani yok olursa bu durumda vakıf başka bir deyişle vakıf formundaki karz-ı hasen müessesesi son bulur.

Aynı şekilde tüzel kişiliği sadece hakiki şahıslara dayanıyorsa bu şahısların hepsinin ölmesi ya da hepsinin, müessesesinin kuruluş akdini feshetmesi durumunda karz-ı hasen müessesesi son bulur.

Bunun yanında müessesenin kurucuları hep birden sefihlik ya da akıl hastalığı gibi sebeplerden dolayı tasarrufları kısıtlanırsa karz-ı hasen müessesesi bu durumda da son bulur. Çünkü karz-ı hasen müessesesi, tasarruflarında velileri olan kurucuların iradelerine dayanır. Onların irade yetkilerini kaybetmesi müessesesinin tasarruflarının dayandığı temelin yok olması demek olacağı için böyle bir durumda müessese de son bulmuş olur.

Ancak müessesenin tüzel kişiliği hakiki şahıslar yanında kendi mülkündeki mallara da dayanıyorsa hakiki şahısların ölmesi, kuruluş akdini fesh etmeleri ya da sefihlik ve akıl noksanlığı sebebiyle kısıtlı olmaları hallerinde karz-ı hasen müessesesi son bulmaz bilakis sahip olduğu mallar üzerinden devam eder. Fakat onun velayetini kadı üstlenir. Çünkü kadı velisi olmayanın velisidir⁵⁸.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40: 243; Darimî, *Sünen*, 3: 1397; Tirmizî, "Nikâh", 14.

Yukardaki durumlara ilaveten Müslüman devlet başkanının ya da onun vekilinin iznini iptal etmesi de karz-ı hasen müessesesini sona erdirir. Çünkü devlet başkanı veya vekili nasıl ki çocuk velisi tarafından zarara uğratılırsa müdahale edip onu zarardan koruyorsa⁵⁹ müessesenin zarar görmesi durumunda da müdahale edip onu zarardan koruma hakkı vardır. Bu yönüyle onun izninin olması müessesesinin kuruluşunda nefaz şartıdır. Yani akdin devam edip hükümlerinin gerçekleşmesi onun onayına bağlıdır. İzni ortadan kalktığında nefaz şartı ortadan kalkmış ve müessese fesh olarak son bulmuş olur. Bu örfî hukukun şerî hukukta bir karşılığının olmasındandır⁶⁰.

Müessese sona erdikten sonra kasasındaki mallar maliklerine dağıtılır. Eğer kendi mülküne ait mallar varsa bu mallardan müessesenin borçları ödenir. Borçlar ödendikten sonra artan mal olursa onun idare ve gözetimi velisi olmayanın velisi kadı olduğu için kadının kontrolüne verilir. Eğer müessesenin malları borçları ödemeye yetmezse bu durumda müessesenin kefilisi durumunda olan kurucuları bu borçları kendi şahsi mallarından ortaklık esasına göre öderler.

Müessese sona ermeden önce yaptığı kira akdi gibi süreli akitlerin durumu da akdin bağlayıcı ve bağlayıcı olmamasına göre değişir.

Eğer akit kira akdi gibi bağlayıcı bir akitse bu akdin hükümleri süresinin bitimine kadar devam eder. Müessesenin sona ermesi akdi fesh etmez. Bilakis kurucular müessese sona erse bile bu akitten doğan borç yükümlülüklerini yerine getirir. Bu cumhurun kira akdi konusundaki yaklaşımına göredir⁶¹.

⁵⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed Alauddin el-Haskefi (ö. 1088/1677), *ed-Dürü'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr*, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim (Basım yeri ?: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002), 183.

⁶⁰ Kâşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni Ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-8/1-2 (2005): 34-40.

⁶¹ Ebu'l-Vilid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Hafid (ö. 595/1199), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-hadis, 2004), 4: 14; Şirbinî, *Muğni'l-muhtac*, 3: 485; İbn Kudame, *Muğni*, 5: 347.

Ancak Hanefilerin yaklaşımına göre akdin taraflarından birisi yok olursa o takdirde kira akdi fesh olur⁶².

Diğer taraftan süreli akit vekâlet akdi gibi bağlayıcı bir akit değilse müessesenin sona ermesi durumunda akit fesh olur⁶³. Çünkü akdin bir tarafı olarak müessese son bulmuştur. Bu da akdin taraflarından birisinin akdi fesh etmesi hükmündedir.

Müessesenin verdiği ve ödeme günü gelmemiş karz-ı hasen akitlerine gelince o akitler de Malikiler'in yaklaşımına göre bağlayıcı⁶⁴; Hanefi, Şafi ve Hanbelilerden oluşan cumhurun yaklaşımına göre ise bağlayıcı değildir⁶⁵. Malikiler görüşlerini "akitlerinizi ifa edin" ayetin umumuna bina ederken cumhur, karz-ı hasen karşılıksız bir teberru akdi olduğu için kişi istemiyorsa malını geri almamaya zorlanamaz demektedir. Çünkü bu başkasının malını rıza ile yeme kaidesine aykırıdır.

Yalnız burada Ruhaybanî'nin ariye hakkında şöyle bir görüşü vardır: Eğer süresini belirleyerek bir malı ödünç alan kimse vaktinden önce *âriyeyi* verdiğinde zarara uğrayacaksa bu süre ödünç vereni bağlayıcıdır⁶⁶. Onun bu görüşü karz-ı hasen ödünçleri için de uygulanabilir. Buna göre karz alan kimse vaktinden önce borcunu ödemediğinde zarara uğrayacaksa bu akitler bağlayıcıdır ve vaktinden önce ödemeleri istenemez. Çünkü bu zarar akitten doğmayan ziyade bir zarardır. Dolayısıyla karz alan kimse bu zararlar yükümlü tutulamaz.

Sonuç

Makalenin başında zikredilen soruların cevapları araştırılıp makale boyunca tartışılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

⁶² Ali b. Ebi bekir b. Abdilcelil el-Merğınanî (ö. 593/1197), *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talal Yusuf, Basım no ? (Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l arabi, ty.), 3: 247.

⁶³ Merğınanî, *Hidâye*, 3: 152; İbn Kudame, *Muğni*, 5: 86-87.

⁶⁴ Sâvi, *Hâşiyetü's-Sâvi*, 3: 296.

⁶⁵ Kasâni, *Bedâiu's-sanâi'*, 7: 396; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 34; İbn Kudame, *Muğni*, 4: 237.

⁶⁶ Mustafa b. Sa'd b. Abdih er-Ruhaybanî (ö. 1245/1830), *Matâlibu üli'n-nehî fi şerhi ğâyeti'l-müntehâ*, (Dimaşk: Menşuratü'l-mektebi'l-islami, ty.), 3: 727.

1. Karz-ı hasen müessesesi amaçlarına göre üç çeşittir. Bunlar: karz-ı hasen yardım kuruluşu, karz-ı hasen yardımlaşma kuruluşu ve karz-ı hasen iktisadi kuruluşudur.

2. Bu üç türün meşruluğu ya da meşru olmadığı konusunda açık bir nass bulunmamıştır. Ancak onlarda bulunan tüzel kişilik, amel birlikteliği yani birlikte karz-ı hasen verme, karza karz şartı ve karz-ı hasen dışındaki bir hizmeti ücretlendirme özelliklerinin onun meşruluğuna zarar vermediği ilgili şerî delillerden anlaşılmıştır.

3. Karz-ı hasen müessesesi ve kurucuları arasındaki fikhî bağ velayet-i hâssa ve kefalet bağıdır. Bu yüzden kurucuları karz-ı hasen müessesesinin velileri ve giderlerinin kefilleridir.

4. Karz-ı hasen müessesesi bazı risklerle karşı karşıya kalabilir. Bunlar: malının helak olması, verilen karz-ı hasenin vaktinde ödenmemesi, enflasyon sebebiyle parasının değerinin azalması ve işletilme esnasında meydana gelebilecek hata riskleridir.

4.1. Helak olma riskine karşı üyelerin aidatlarını artırma, zenginlerden teberru talep etme, devletten yardım isteme, ihtiyaten ayrı bir kasada mal tutma ve İslami sigorta ile malını helak olma riskine karşı sigortalama önlemleri ve çözüm yolları takip edilebilir.

4.2. Verilen karz-ı hasenin vaktinde ödenmemesi riskine karşı karz alanı tezkiye, akdi tevsik ederek ve cezai şart koşarak güvene alma, zekâtla borçları ödeme ve dayanışma sandığı kurma gibi önlemlere ve çözüm yollarına müracaat edilebilir.

4.3. Enflasyon sebebiyle paranın değerini yitirme riskine karşı ise para dışında misli mallarla karz verip ödeme gününde onu karz alan kişiye ödeme günü fiyatından satma ve altınla karz verme işlemleri söz konusu risk için çözüm olabilir.

4.4. İşletme esnasında meydana gelebilecek hata riskine karşı güvenilir ve ehil kişileri işe alma, deneyim eğitimi verme, denetim, çalışana sebep olduğu zararları tazmin etme şartı koşma ve cihaz bakımı gibi önlemlere ve çözüm yollarına başvurulabilir.

5. Karz-ı hasen müessesesi, kendisinin var olmasını sağlayan sebeplerin yani mal ve gerçek kişilerin ortadan kalkmasıyla son bulur. Mal helak olmak suretiyle ortadan kalkarken gerçek şahıslar ölüm sebebiyle hakiki olarak ve akdi fesh etmek sebebiyle ya da onların mahcur yani kısıtlanmaları sebebiyle hükmen ortadan kalkarlar. Bu sebepler yanında devlet başkanının bu müessesesinin kurulmasına dair verdiği izni iptal etmesi de onun sona ermesinin sebeplerindendir.

6. Son bulan müessesenin son bulmadan önce yaptığı kira, vekâlet gibi süreli akitlerinin lüzum açısından hükmü üçtür: lazım, gayri lazım ve mütereddit lazım.

6.1. Eğer akit kira akdi gibi iki bedelli bir ticari akitse bu akit lazımdır. Dolayısıyla müessesenin son bulması akdi feshetmez. Kurucuları onun yükümlülüklerini fesihten sonra bile yerine getirir ve o akitten doğan haklarda da aralarında ortakır.

6.2. Vekâlet akdi gibi tek bedelli bir akitse lazım değildir. Müessesenin son bulması vekâlet akdini fesh etmesi hükmündedir.

6.3. Müessesenin yaptığı karz-ı hasen akitleri ise karz alan kişinin durumuna göre bağlayıcılığı tereddütlüdür. Eğer karz alan kişi gününden önce ödediğinde zarara girecekse akit lazımdır. Gününden önce bu kişiden karz borcu istenemez. Fakat gününden önce ödemesi halinde bir zarara uğramayacaksa bu durumda akit lazım olmaz. Karz borcu ondan gününden önce istenebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

About us. Timelines. Erişim: 22. 09. 2019.
<https://www.akhuwat.org.pk/timelines/>.

- Adavî, Ali b. Ahmed b. Mükerrerem es-Saîdî (ö. 1189/1775). *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi kifayeti'tâlîbi'r-rabbânî*. thk. Yusuf Şeyh Muhammed el-Bukaî. Beyrut: Daru'l-fikr, 1994.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed (ö. 241/856). *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Aravud, Adil Mürşid ve diğerleri. Müessesetü'r-risale, 2001.
- Aynî, Muhammed Ebu Muhammed b. Ahmed b. Musa (ö. 855/1451). *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhâri*. Beyrut: Daru ihyai't-türasî'l-arabi, ty.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870). *Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır. Basım Yeri: Daru tavki'n-necât, h.1422.
- Cem'iyetü müessesetî'l-kardî'l-hasen. Lemha âmme anî'l-cem'iyye. Erişim: 18.09.2019. <http://www.qardhasan.org/aboutus.html>.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe (ö. 1230/1815). *Hâşiyetü'd-desûkî ala'ş-şerhi'l-kebîr*. Daru'l-fikr, ty.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 12. Baskı. Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2011.
- Dübyan, Ebu Ömer Dübyan b. Muhammed. *el-Muâmelâtî'l-maliyye asaleten ve muâsıraten*. 2. Baskı. Riyad: Mektebetü'l-melik Fahdi'l-vataniyye, h. 1432.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak (ö. 275/889). *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ty.
- Ebu Serhan, Ahmed Şahde - Ebu Yahya, Ali Abdullah. "Feshu'l-icâre bi'l-uzri fi'l-fıkhî'l-islamî ve mevkıfu'l-kânuni'l-medenî'l-ürdüni". *Dirâsât-Ulûmü'ş-şerâti ve'l-kânûn*. 40/1 (2013): 111-121.
- Eminevim. Peşinatlı Sistem. Erişim: 22. 05. 2020. <https://www.eminevim.com/pesinatli-sistem>. Erişim: 25. 09. 2019. <http://iksar.org.tr/> \l "bizkimiz" .
- Halil, bin İshak b. Musa (ö. 776/1375). *et-Tevdîyh fi şerhi'l-muhtasârî'l-ferî libni'l-Hâcib*. thk. Ahmed b. Abdulkerim Necib Merkezü Necibeveyh li'l-mahtutat ve hıdmeti't-türas, 2008.

- Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed Alaüddin (ö. 1088/1677). *ed-Dürü'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr*. thk. Abdulmun'im Halil İbrahim Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002.
- Hattâb Ruaynî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö. 954/1547). *Mevâhibu'l-celîl fi şerhi muhtasâri Halîl*. 3. Baskı. Daru'l-fikr, 1992.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer (ö. 973/1566). *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-ticariyyetü'l-kübra li Mustafa Muhammed, 1983.
- Huseynî Astrabazî, Rukneddin Hasan b. Muhammed b. Şeref (ö. 715/1315). *Şerhu şâfiyeti'bni'l-Hâcib*. thk. Abdulmaksud Muhammed Abdulmaksud. Mektebetü's-sekafeti'd-diyaniyye, 2004.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz Abidin (ö. 1252/1837). *Reddü'l-muhtâr ala'd-dürri'l-muhtâr*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'l-fikr, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Hacer (ö. 852/1448). *Fethu'l-bâri şerhu sahîhi'l-Buhâri*. Beyrut: Daru'l-marife, h. 1379.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî. *el-Muğni*. Mektebetü'l-kahire, 1968.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abudullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame (ö. 620/1223). *el-Kâfi fi fihhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- İbnü'l-Mulakkın, Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed (ö. 804/1402), *el-Bedru'l-münîr fi tahrîci'l-ehâdis ve'l âsâri'l-vakia fi şerhi'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebu'l-Ğayd - Abdullah b. Süleyman - Yasir b. Kemal. Riyad: Daru'l-hicre, 2004.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563). *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. 2. Baskı. Daru'l-kütübî'l-islamî, ty.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563). *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebi Hanifete'n-Nu'mân*. Beyrut: Daru'l-kütübîl ilmîyye, 1999.

- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu'l-Vilîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 595/1199). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Daru'l-hadis, 2004.
- İbnü'l-Hümm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvehhab es-Sivasi (ö. 861/1457). *Fethu'l-kadîr*. Daru'l-fikir, ty.
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Şihabü'd-din Ahmed b. İdris b. Abdurrahman (ö. 684/1285). *Zehîra*. thk. Said A'rab Beyrut: Daru'l-garbi'l-islamî, 1994.
- Kasânî, Alaaddin Ebu Bekir Mes'ud bin Ahmed (ö 587/1191). *Bedâiu's-sani' fi tertîbi's-şerâi*. 2. Baskı. Daru'l kütübî'l-ilmîyye, 1986.
- Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir (ö. 671/1273). *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berdünî. İbrahim Atfîş Kahire: Daru'l-kütübî'l-mısriyye, 1964.
- Mâlik, İbn Enes b. Malik b. Âmir (ö. 179/795). *Muvattaü'l-İmam Mâlik*. Beyrut: Daru ihyai't-türasî'l-arabî, 1985.
- Mâverdî, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058). *el-Hâvi'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Ali Muhammed Muavvad. Adil Ahmed Abdulmevcut Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999.
- Mecmei'l-fıkhi'l-islami'd-düveli. Karâr bi şe'ni'l-ahkâmi ve'd-davâbiti's-şer'îyyeti li üsüsi't-te'mînî't-teâvünî. Erişim: 06.11.2019. <http://www.iifa-aifi.org/2396.html>.
- Merğınânî, Ali b. Ebî bekir b. Abdilcelil (ö. 593/1197). *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talal Yusuf. Beyrut: Daru ihyai't-türasî'l arabi, ty.
- Mesned, Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah. *Fetâvâ islamiyye li ashâbi'l-fadâyleti'l-ulemâ: Abdullah b. Abdullah b. Bâz ve Muhammed b. Salih b. Muhammed Useymîn ve Abdullah b. Abdurrahman Cibrîn*. Riyad: Daru'l-vatan, h. 1413.
- Mevsilî, Abdullah b. Muhmud b. Mevdûd (ö. 683/1284). *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

- Muhammed eş-Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad (ö. 189/805). *el-Asıl*. thk. Muhammed Boynukalın Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.
- Muslih, Halid b. Abdullah. *et-Tadahhumü'n-nakdî*. ty.
- Mutiî, Muhammed Necib. *Tekmiletü'l-mecmû' şerhu'l-mühezzeb*. Cidde: Mektebetü'l-irşad, ty.
- Müslim, İbnü'l-Haccac Ebu'l-Hasani'l-Kuşeyrî (ö. 261/875). *Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdulbakî. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-arabî, ty.
- Nesaiî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/916). *Sünen*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. 2. Baskı. Haleb: Mektebü'l-matbaati'l-islamiyye, 1986.
- Nezih, Hammad Kemal. *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra fi'l-mal ve'l-iktisâd*. Dimaşk: Daru'l-kalem, 2001.
- Okur, Kâşif Hamdi. "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni Ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7-8/1-2 (2005), 33-58.
- Razî, Zeynüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdilkadir (ö. 666/1268). "Avn". *Muhtâru's-sihâh*. thk. Yusuf Şeyh Muhammed. 5. Baskı. Beyrut: ed-Daru'n-nemuzeciyye, 1999.
- Ruhaybanî, Mustafa b. Sa'd b. Abdih (ö. 1245/1830). *Matâlibu üli'n-nehî fi şerhi gâyeti'l-müntehâ*. Dimaşk: Menşuratü'l-mektebi'l-islami, ty.
- Ruveşid, Abdulmuhsin Sa'd. *eş-Şartu'l-cezâ' fi'l-fikhi'l-islamî*. Doktora tezi. Kahire Üniversitesi, 1982.
- San'anî, Muhammed b. İsmail b. Salah (ö. 1182/1769). *Sübülü's-selâm*. ty.
- Sâvî, Ebu'l Abbas Ahmed bin Muhammed (ö. 1241/1826). *Bi lugati's-sâlik li ekrahi'l-mesâlik (Hâşiyetü's-Sâvi)*. Daru'l maarif, ty.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 483/1090). *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1993.

- Şirbînî, Şemsü'd-din Muhammed b. Ahmed el-Hatib (ö. 977/1570). *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti maânî elfâzi'l-minhâc*. Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Tacuddin es-Sübki, Abdulvehhab b. Takiyyüddin (ö. 771/1370). *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1991.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevra (ö. 279/893). *Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. 2. Baskı. Mısır: Mektebetü ve matbaatü Mustafa'l-babi'l-halebî, 1975.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892). *Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. 2. Baskı. Mısır: Mektebetü ve matbaatü Mustafa Babi, 1975.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. "Altın Fiyatları (Ortalama) – Serbest Piyasa (TL)(Aylık)". Erişim: 30.05.2020. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_25/5849/DataGroup/turkish/bie_mkaltytl/.
- Vizaretü'l-evkâf ve'ş-şüûni'l-islamiyye. *el-Mevsüâtü'l-fikhiyyetü'l-kuveytiyye*. 2. Baskı. Kuveyt: Daru's-selasil, h. 1327.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed (ö. 538/1144). *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidü't-tenzîl*. 3. Baskı. Beyrut: Daru'l-kitabî'l-arabi, h. 1407.
- Ziyadât, İmad. "er-Rikâbetü'ş-şer'iyye alâ müessesâti't-te'mini't-teâvuni'l-islâmî ve turuk tef'îlihâ". *Mü'temeru't-te'mîni't-teâvünî eb'âdühü ve âfâkühü ve mevkîfu'ş-şer'iati'l-islamiyye minhü (11-13 April 2010)*. .